

## Pojmy:

**Transtextualita** – Gerard Genette takto souhrnně nazývá jakékoli vazby mezi texty, jakékoli proměny textu na základě vztahu k jiným textům. Odlišuje pak jednotlivé možné podskupiny vztahů:

- **intertextualita** – přímé citace z jiných textů, plagiáty a narážka
- **paratextualita** – vztah mezi textem a textovými doplňky, jež tvoří rámec tohoto textu; zde jsou myšleny například poznámky pod čarou, předmluvy či doslovy
- **metatextualita** – lze jí označit jako komentář k textu, teda vztah mezi původním textem a jeho komentářem, jež výchozí materiál nemusí ani citovat, ani konkrétně jmenovat
- **hypertextualita** – transformace konkrétního textu do jiné podoby, například adaptace
- **architextualita** – implicitní vztahy textu k jednotlivým žánrům a druhům.

## Literatura:

Genette, Gerard: *Palimpsestes: La littérature au second degré*. Paris, Seuil 1982.

**Intertextualita** – vlastnost textu vztahovat se k jiným textům. Jedno pojetí, tzv. **deskriptivní / strukturalistické / hermeneutické** pojetí intertextuality sledují záměrné vztahy mezi texty a skupinami textů, narážky a parodie. Druhé pojetí chápe intertextualitu v širším ontologickém smyslu, lze ho označit jako **globální / poststrukturalistické**. Toto radikální pojetí inspirované **Bachtinovým konceptem dialogičnosti rozvíjí** J. Kristeva vystupuje proti intenci autora i originalitě, jednotě a samostatnosti jakéhokoli díla, označuje každou část jakéhokoli textu jako součást univerzálního intertextu.

Ve filmu pak byl tento koncept rozpracován například S. Heathem a Ch. Metzem. Filmový text byl jimi označen jako soubor vzájemně propletených kinematografických kódů, R.

Bellourem pak jako síť abstraktních kódů, které umožňují proplétání pouze v metaforické rovině. Intertextualita prodělává podle současné umělecké praxe velký rozvoj a proměnu, začíná se pracovat s mnoha odlišnými kódy, dochází k prorůstání napříč médii. Intertextualitu je nyní lépe definovat jako intermedialitu.

## Literatura:

Bellour, Raymond: Challengig Cinema. In.: *Screen-Based Art. Lier an Boog, Series of Philosophy of Art and Art Theory*. Vol. 15. Amsterdam: Rodopi B.V., 2000.

Heath, Stephan: *Questions of Cinema*. Bloomington: Indiana University Press, 1981.

Sczcepanik, Petr: *Filmy, které vidí vlastní vidění*. Brno, Masarykova univerzita FF Ústav divadelní a filmové vědy 2002.

Málek, Petr: Teorie intertextu a literární kontexty filmu I. In.: *Illuminace* 5, 1993, č. 2., s. 7-31.

Málek, Petr: Teorie intertextu a literární kontexty filmu II. In.: *Illuminace* 5, 1993, č. 23, s. 7-38.

**Dialogičnost** – Bachtinův termín je poukázáním na tu skutečnost, že se každá promluva (komplex znaků zahrnující větu, báseň, ale i hra či film) nutně vztahuje k promluvám jiným. Označuje to, že každý projev je spjatý s citátem a dialogem, že v každém textu se skrývá podtext, ozvěna dialogů s jinými texty, ohlas již vyslovených promluv. Text se ve vzájemné mediální komunikaci stává širokým intertextovým polem a zároveň průsečíkem sociokulturních proudů a diskurzů. Na Bachtina navazuje teoretička J. Kristeva, která sleduje text jako „mozaiku složenou z citátů“, ukazuje jak každý text do své plochy zapojuje texty jiné, jak je vstřebává. Na základě tohoto aspektu je možné zpochybnit autora – tvůrce textu, jak to učinil rovněž R. Barthes či J. Derrida. Hranice mezi čtenářem a tvůrcem se ruší, jelikož každé opakované čtení je novým dialogem, v textu se objevuje nekonečné množství citátů a jiných promluv.

#### **Literatura:**

B a c h t i n , Michail Michailovič: *Román jako dialog*. Praha: Odeon 1980.

Kristeva, Julia: *Slovo, dialog a román : texty o sémiotice*. Praha : SOFIS : Pastelka, 1999.

Barthes, Roland: *La mort de l'Auteur*, Paris: Seuil, 1968.

**Dekonstrukce** – teorie a praxe poststrukturalistické literární kritiky, v jejímž základu stojí J. Derrida a P. de Man. Vychází z teze, že jazykové znaky nelze jednoznačně číst, že sémantické vymezení není přesné. V analýzách textů tak dochází k paradoxnímu propojování vědomí, že se sice nelze obejít bez zažitých schémat, ale že zároveň je vhodné je popírat, jelikož nejsou a nemohou být přesnými definicemi. Teoretici tohoto směru svou prací předvádějí, jak se význam rozlévá mimo pevné hranice (Derrida zde užívá termín *disimince*) a jak ho není možné postihnout konvenčními kritickými přístupy. Záměrem dekonstruktivistické kritiky je ukázat, že texty samotné popírají jednoznačné logické struktury, osvobodit myšlení od konvenčně uznávaných hierarchií a systémů, vzdálit se ideologickým systémům kontroly uvažování jedince. Do středu zájmů teoretiků se dostávají

okrajové body textů, které se stávají příklady toho, jak lze náhle dojít k celkovému rozkladu pevných opozic, jež udržují text jako celek. Dochází tak k rozmlžování protikladných kategorií jako je subjekt – objekt, duch – tělo, označující – označované, pravda – lež či dobro – zlo. Tato kritická čtení jsou podkladem pro další uvažování o textu jako otevřené množině, která skrývá potenciál dialogičnosti a tedy i intertextuality.

V osmdesátých letech byly nástroje dekonstrukce spojovány s konkrétně zaměřenými směry, jež poukazují na mnohost kulturních a sociálních diferencí, tedy s feministickými, psychoanalytickými, marxistickými či postkoloniálními teoriemi.

V současnosti se princip dekonstrukce dostává i zpět do umění. Metoda, jež se stala základem povídky J. L. Borgese *Autor Quijota Pierre Menard*, je přímo vedoucí pro některé současné autory videoartu a experimentálních filmů. Ty si půjčují existující materiál, aby ho překombinovaly a vytvořili z něj nové dílo. Tento druh je pojmenován jako přestrukturování povrchu (remapping).

#### **Literatura:**

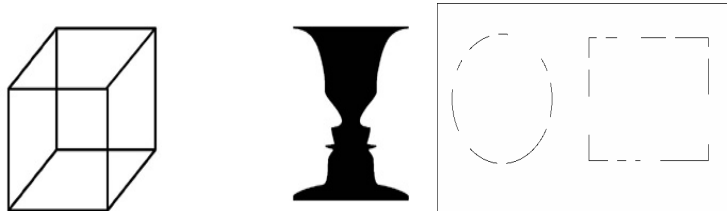
Derrida, Jacques: *Dissemination*. Chicago : University of Chicago Press, 1981.

Kožmín, Zdeněk: *Smysl dekonstrukce : derridovské průřezy*. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 1998.

Borges, Jorge Luis: *Nesmrtelnost*. Praha, Hynek 1999.

**Gestalt teorie** - interdisciplinární teorie, které nacházejí základ v širokém spektru psychologických výzkumů a aplikací, v tzv. Gestalt psychologii. Jsou vhodné zejména pro chápání struktur a příčinných řad v okolním světě, respektive v umění. Tyto teorie se staly protikladnými k přístupům, jež jsou založeny na elementech, na jednotlivých prvcích dominujících v psychologických výzkumech jako je behaviorismus, psychoanalýza a psychologie vycházející z asociativních postupů. Jejimi zastánci byli například: Johann Wolfgang von Goethe, Ernst Mach, Christian von Ehrenfels, Max Wertheimer, Wolfgang Köhler, Kurt Koffka, and Kurt Lewin. V dějinách umění se pak tímto odvětvím psychologie inspiroval Rudolf Arnheim.

Základní metaforou je v těchto teoriích mýdlová bublina, která nemá přesný, matematicky měřitelný tvar, vzniká spontánně na základě pnutí jednotlivých částíček v povrchu, které vytvářejí celek. Nelze je dělit. Stejně tak je lidské poznávání založeno na sledování celku, souhrně smyslů. Člověk nesleduje odděleně jednotlivé linie. Proto jeho oko vidí i obrazce, které v obraze nejsou fakticky namalovány, jeho mysl dotváří prostory a linie mezi fragmenty:



Podstatnou při vnímání světa / umění se pak stává souhra jedince a situace, dynamické pole zkušeností a chování. Toto pole není výsledkem úsilí nebo externích stimulů (jako v behaviorismu) či osobních vlastností a rysů (jako v teoriích, jež vycházejí z osobnosti jedince jako individua), je daleko více produktem konkrétních jedinečných kontextů a vztahů. Tuto orientaci je také možné definovat jako kritický realismus, jež využívá metody experimentální fenomenologie

<http://gestalttheory.net/>

**Teorie mluvních aktů** – vychází z práce anglického filozofa **Johna Langshawa Austina** *Jak udělat něco slovy*, kde autor propojuje lingvistický rozměr jazyka s jeho akčním potenciálem, a to v rozporu s tehdejšími teoriemi, jež akční jazykový rozměr opomíjeli. Austin rozděluje výpovědi na ty, které oznamují (konstativní) a ty, jež směřují k praxi (performativní). Ve všech definuje složku lokuční (fonetická vrstva promluvy), ilokuční (morfosyntaktická rovina) a perlokuční (složka, jež působí na okolnosti a posluchače). Zároveň připisuje všem výrokům **ilokuci**, jako tu složku, jež je přímým jednáním (slibem, sázkou, uznáním...), které je uskutečněno právě v okamžiku vyřčení tohoto výroku v určitém kontextu. Tato ilokuce se může zdařit či nezdařit. Oproti tomu propoziční obsah promluvy, tedy lokuce, je hodnocen jako pravdivý či nepravdivý.

Tyto teorie dále rozvíjí americký filozof **John R. Searle**, jež je posunuje do oblasti obecné teorie významu. Úspěšnou ilokuci určuje jistým sledem pravidel a podmínek. **Paul.H. Grice** sleduje to, jak konverzace závisí na principu kooperace, jež lze definovat jistými maximami jako je pravdivost, relevance, srozumitelnost a stručnost. Po přesažení těchto základních maxim mohou vznikat dodatečné významy, jež se vymykají původnímu záměru. Teorie mluvních aktů se stávají důležitými i v sedmdesátých letech pro interpretaci, jež sleduje relace mezi mluvčím / textem (literární text je zde chápán jako mluvní akt) a adresátem. Tato teorie se zároveň stává klíčem pro vyzdvižení relevance autorského záměru (například pro psychoanalytické a dekonstruktivistické teorie zaměřené na strategie čtení **Shoshany Felmanové**).

Současné **kritiky** ukazují na to, že principy kooperace mohou mít ideologický základ. Dále je upozorňováno na omezení specifických předností literárních textů, jelikož jejich základem je sledování pravdivostně-sémantických vztahů.

### Literatura:

Austin, J. L.: *Jak udělat něco slovy*. Praha : Filosofia, 2000.

Searl, R.: *Speech Acts*. Cambridge, 1969.

Grice, H.P.: *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1989.

### Narace a její základní roviny:

V naratologii se stává základní rozštěpení na sledování toho, jak se utváří samotný příběh, chronologické pozadí událostí definované jako fabule / histoire, a jak je tento řetězec podáván dílem, jak je představen konkrétní formou, tedy syžet / discourse. Tímto dělením lze nejen pohlížet na formu díla, sledovat, jak je dílo vytvořeno, aby působilo na diváka a naplňovalo autorskou intenci, ale zdůrazňuje i hranici mezi událostmi, které jsou předmětem vyprávění ve smyslu narativního diskursu, a událostí vyprávění. Rovněž oddělují vypravěče a příběh. Pro pochopení terminologických odlišností je zde uvedena shrnující tabulka:

TEORETICKÉ SMĚRY	SLOŽKY NARACE		
TEORETIKOVÉ	Samotný příběh, způsob budování a rozvíjení zobrazovaného světa, tedy světa postav, časoprostoru a děje, případně i vypravěče událostí	Způsob podání událostí, akt vyprávění, vyprávěcí aktivita toho, kdo příběh podává	
Ruský formalismus	Fabule	Syžet	
Francouzský strukturalismus	Příběh (histoire)	Vyprávění (discourse)	
Gerald Prince	Obsahová rovina narativu	Roviny výrazová, rovina diskursu	
Gérard Genette	Skutečný běh událostí (histoire)	Vlastní akt vyprávění	Řazení událostí v textu

	(narration)	(récit)
--	-------------	---------

**Remediace** – termín Jay Davida Boltera a Richarda Grusina označující reprezentaci a transformaci jednoho média v druhém. Teoretici považují tento princip základní princip dějin médií. Remediace se řídí dvěma logikami – imediací a hypermediací, jež vychází z předpokladu, že každé médium lze charakterizovat odlišnými vlastnostmi. Je spojením pevné jednoty technologie, estetiky a prvků kulturně sociálních se složkami transformovaných médií do nové podoby. Média tak potvrzují svou „nesmrtelnost“. Nová média vždy vycházejí z médií starších, respektive starší média se snaží najít novou formu díky médiím novějším.

Bolter, Jay David; Grusin, Richard: Imediace, Hypermediace, Remediace. In.: *Teorie vědy* XIV, č.2, 2005.

**Imediace** – jeden ze dvou principů remediace. Důraz na bezprostřední účinek, zahlazování faktu mediace.

Bolter, Jay David; Grusin, Richard: Imediace, Hypermediace, Remediace. In.: *Teorie vědy* XIV, č.2, 2005.

**Hypermediace** – jeden ze dvou principů remediace. Zviditelňování jednotlivých samostatných médií, jejich kombinací a procesu mediace, navozování pocitu estetického uspokojení díky uvědomování si odlišných médií a jejich formálních kvalit.

Bolter, Jay David; Grusin, Richard: Imediace, Hypermediace, Remediace. In.: *Teorie vědy* XIV, č.2, 2005.

**média – viz. moodle**